

साठेत्तरी मराठी साहित्यातील
विविध प्रवाह

संपादक
प्राचार्य डॉ. राजेंद्र मोरे
प्रा. डॉ. शिवाजी पाटील
डॉ. दिनेश वाघुंबरे

मराठी विभाग
बळवंत कॉलेज, विटा, जि. सांगली

Harshwardhan Multiservices Pvt.Ltd.

Jirgenagar, Parli Vaijnath, Tq. Parli-V.
Dist. Beed 431515 (Maharashtra)
vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors www.vidyawarta.com

साठेत्तरी मराठी साहित्यातील विविध प्रवाह

१

साठोत्तरी मराठी साहित्यातील विविध प्रवाह

- © प्राचार्य डॉ. रजेंद्र मोरे
प्रा. डॉ. शिवाजी पाटील
डॉ. दिनेश वाघुंबरे

❖ **Publisher :**

Harshwardhan Multiservices Pvt.Ltd.
Jirgenagar, Parli Vaijnath, Tq. Parli-V.
Dist. Beed - 431515 (Maharashtra)
vidyawarta@gmail.com

❖ **Printed by :**

Jirgenagar, Parli Vaijnath, Tq. Parli-V.
Dist. Beed- 431515
www.vidyawarta.com

❖ **Page design & Cover :**

H.P. Office (Source by Google)

- ❖ **Edition: 26 March, 2022**
(First Edition)

ISBN 978-93-85882-65-4

- ❖ **Price : 200/-**

All Rights Reserved, No part of this publication may be reproduced, or transmitted, in any form or by any means, electronic mechanical, recording, scanning or otherwise, without the prior written permission of the copyright owner. Responsibility for the facts stated, opinions expressed. Conclusions reached and plagiarism. If any, in this volume is entirely that of the Author. The Publisher bears no responsibility for them. What so ever. Disputes, If any shall be decided by the court at Beed (Maharashtra, India)

साठोत्तरी मराठी साहित्यातील विविध प्रवाह

०९. ना. धो. महानोर यांच्या कवितेतील पर्यावरणाचे प्रतिबिंब
प्रा. लक्ष्मी नरहरी पवार, मिरज. ॥ ८५ ॥
१०. १९६० नंतरची ग्रामीण कथा: आशय आणि विशेष
डॉ. दिनेश पांडुरंग वाकुबरे, मु. पो. विटा., जि. सांगली. ॥ ९१ ॥
११. उद्धव शेळके यांची ग्रामीण कथा: एक दृष्टिक्षेप
डॉ. चंद्रशेखर मधुकर भारती, वाई ॥ १०० ॥
१२. १९६० नंतरच्या ग्रामीण कादंबरीतील स्त्रीजीवनाचे चित्रण
प्रा. माधवी सुरेंद्र पवार, रेठरे बु., जि. सातारा ॥ १०५ ॥
१३. साठोत्तरी मराठी कादंबरीतील आदिवासी स्त्रीचा जीवन संघर्ष
दत्तू रावजी मेंगाळ, देऊर, जि. सातारा. ॥ ११७ ॥
१४. आदिवासी कवितेच्या वाटचालीतील हिंसक जाणिवे
प्रा. डॉ. दीपककुमार वळवी, कोल्हापूर. ॥ १३३ ॥
१५. साठोत्तरी मुस्लिम मराठी साहित्य
प्रा. मोहन बाबुराव चव्हाण, सोलापूर ॥ १३९ ॥
१६. मुस्लिम मराठी कवितेतून व्यक्त झालेला सांस्कृतिक आशय
प्रा. डॉ. युवराज देवबा भामरे,
सुरगाणा, जि. नाशिक ॥ १५२ ॥
१७. मुस्लिम स्त्रियांची मराठी आत्मचरित्रे
डॉ. विजय रेवजे, सोलापूर. ॥ १६१ ॥

साठोत्तरी मराठी साहित्यातील विविध प्रवाह

७

१५

साठोत्तरी मुस्लिम मराठी साहित्य

प्रा. मोहन बाबुराव चव्हाण
लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील महिला महाविद्यालय, सोलापूर

➤ प्रस्तावना:

स्वातंत्र्योत्तर काळामध्ये भारतीय समाजात क्रांतिकारक बदल घडून येत होता. शिक्षणाचा प्रसार, लोकशाही, शासनाच्या जनहितकारी योजना, फुले-आंबेडकरांच्या विचार कायनि नवतरुणांत निर्माण झालेल्या नवजाणिवा व मानवी मूल्ये यामुळे सर्वसामान्य तळागाळातील लोकांमध्ये प्रचंड जागृती निर्माण झाली. त्यांना वास्तवतेचे भान येऊ लागले. स्वातंत्र्य, समता, न्याय व बंधुता या मूल्यांची जाणीव झाल्यामुळे समाजमनात क्रांती घडून येत होती. नवजागृत झालेल्या समाजमनात नवनव्या आकांक्षा जागृत होऊ लागल्या होत्या. परंतु स्वातंत्र्य मिळूनही सर्वसामान्यांच्या परिस्थितीत काही लक्षणीय बदल घडून येत नव्हता. तळागाळातील लोकांचे पूर्वीप्रमाणेच जीवनमान चालले होते. त्यातच दुसऱ्या महायुद्धानंतर निर्माण झालेल्या परिस्थितीमुळे सर्वसामान्य माणूस खचला गेला. या सर्व परिस्थिती बदलची संवेदनशील मनांची प्रतिक्रिया म्हणजेच स्वातंत्र्योत्तर काळात निर्माण झालेले विविध वाङ्मयीन प्रवाह होत. इ. स. १९६० नंतर दलित साहित्य, स्त्रीवादी साहित्य, आदिवासी साहित्य, ग्रामीण साहित्य आणि मुस्लिम मराठी साहित्य असे विविध वाङ्मयीन प्रकार नव्याने आकार घेऊ लागले. या प्रवाहातून लेखक नव्या जाणिवा घेऊन लिहू लागले. स्वातंत्र्योत्तर काळात नव्याने साठोत्तरी मराठी साहित्यातील विविध प्रवाह

१३९

Sustainable Development for Society, Industrial Development, Material, Energy and Environment: Key Issues, Opportunities and Challenge

Editors

Mr. Santosh P Mane
Dr. B. M. Bhanje
Dr. F. M. Nadaf
Dr. Sandeep Rout
Dr. Bahalola A. Samuel

Dr. Praveen G. Saptarshi
Dr. S. D. Shinde
Dr. H. B. Tipe
Dr. Muhammad Yasir
Dr. Kavitha G. N.

Jyotikiran Publications, Pune
International Publication

Title : Sustainable Development for Society, Industrial
Development, Material, Energy and Environment: Key
Issues, Opportunities and Challenges

Editor Name : Santosh P Mane, Dr. Praveen G. Saptarshi, Dr. S. D.
Shinde, Dr. B. M. Bhanje, Dr. F. M. Nadaf, Dr. H. B.
Tipe, Dr. Sandeep Rout, Muhammad Yasir, Dr.
Babalola Ayodele Samuel, Dr. Kavitha G. N.

Publishing Agency : Jyotikiran Publication, Pune

Publisher Address : Santosh Pandurang Mane
Sr. No. 204, Sahajeevan Society,
Bhekrinagar, Hadpsar, Pune-8
Mob- 8888454089
Email- jyotikiranpublicationpune@gmail.com

Printed By : Amitsons Digital Copier 106, Paras
Chamber, 1st Floor, Above Bank Of
India, Near Laxminarayan Theatre,
Swargate, Pune- 411009

Edition Details : 1st

ISBN : 978-81-953847-8-5

Copyright : © Santosh P Mane

Publication Date : 15/03/2022

25	Need of Sustainable Development of Hotel Industry in India after Pandemic Covid-19	Ishwar Baburao Ghorude, Kirti Sadhuroo Niralwad	123-126
26	The Stir casting process based on IoT for the Manufacturing of Aluminium Matrix Composites	Dr.Sunil Subhash Patil	127-133
27	Corporate Social Responsibility and Banking Sector-An Impact Analysis	Rajesh M.	134-137
28	Role of Women in the Socio-Economic Development of India	Sreeram Daida	138-140
29	Disciplinary and Social Implications with Awareness of Environment in Our Youth	Seijathang Haolai	141-148
30	Preparation, Physical, Analytical And Structural Characterization Of 1:1 Physical Ratio Value Of Solid Powder Methanolic Neem Bark Extract And Aqueous Neem Bark Extract.	Dr. Hari Om Bhardwaj	149-157
31	राजस्थान में वर्षा जल संचयन	Miss Sudipta Roy, Dr. Anirudh Singh Deora	158-161
32	मुगलों का दक्कन नीति(१२२६-१७०७) एक ऐतिहासिक अध्ययन	Dr. Dinesh Kumar, Anil Kumar	162-163
33	महिलाओं की राजनीतिक सहभागिता को बढ़ाने में गैर सरकारी संगठनों की भूमिका	प्रो० कार्तिक प्रसाद यादव	164-166
34	जल व्यवस्थापन आणि शाश्वत विकास	डॉ० अजय बहादुर सिंह	167-171
35	युद्धाचा पर्यावरणावरील प्रभाव	संघ्या शिवहार आढाव, डॉ. एन. के. वाघमारे	172-176
36	अक्करमाशी ते सनातन सन्माननीय प्रवास	प्रा. डॉ. सुर्यकांत नागनाथ कळसकर	177-183
37	भारताचे संरक्षण क्षेत्र: खर्च आणि धोरण	प्रा. मोहन बाबुराव चव्हाण	184-189
38	चंद्रपूरची महाराणी हिराईचे राजकीय, सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक व सांस्कृतिक क्षेत्रातील योगदान	डॉ. खिस्ते ओंकार बाळकृष्ण	190-194
		डॉ. प्रमोद ना. च्यार	

अक्करमाशी ते सनातन सन्माननीय प्रवास

प्रा. मोहन बाबुराव चव्हाण

लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील, महिला महाविद्यालय, सोलापूर

chavanmohanb@gmail.com

सारांश

ज्ञानपीठ पुरस्काराइटकाच तोलामोलाचा मानला जाणारा साहित्यातील 'सरस्वती सन्मान' पुरस्कार यंदा सोलापूरचे ज्येष्ठ साहित्यिक आणि प्रख्यात लेखक डॉ. शरणकुमार लिंबाळे यांना जाहीर झाला. त्यानंतर साहित्य विश्वात पुन्हा एकदा डॉ. शरणकुमार लिंबाळे यांच्या नावाची चर्चा जोमाने होऊ लागली. तसे तर अक्करमाशी हे आत्मचरित्र प्रचंड गाजले तेव्हापासून सुरु झालेला प्रवास आता सनातन कादंबरीच्या यशापर्यंत येऊन पोहचला आहे. 15 लाख रुपये रोख, प्रशस्तीपत्रक आणि सन्मानचिन्ह असे या पुरस्काराचे स्वरूप आहे.

प्रस्तावना

शरणकुमार लिंबाळे यांच्या 'सनातन' या कादंबरीस सरस्वती सन्मान हा पुरस्कार जाहीर झाला आहे. 15 लाख रुपये रोख, प्रशस्तीपत्रक आणि सन्मानचिन्ह असे या पुरस्काराचे स्वरूप आहे. दिल्ली येथील के. के. बिर्ला फाउंडेशन हा पुरस्कार देत असते. 1991 पासून हा पुरस्कार दिला जातो. देशभरातील मानाचे समजल्या जाणाऱ्या पुरस्कारांपैकी एक अशी या पुरस्काराची ओळख आहे. देशभरातील 22 भाषांमध्ये प्रकाशित होणाऱ्या विविध पुस्तकांमधून निवड करून हा पुरस्कार दिला जातो. आतापर्यंत देशभरातील अनेक नामवंत लेखकांना हा पुरस्कार मिळाला आहे. यात मराठी भाषेत लिखाण केलेल्या काही नामवंतांचाही समावेश आहे. 1993 मध्ये विजय तेंडुलकर आणि 2002 मध्ये महेश एलकुंचवार यांना हा पुरस्कार मिळाला आहे. त्यानंतर तब्बल 18 वर्षांनी डॉ. शरणकुमार लिंबाळे यांना 'सरस्वती सन्मान' मराठी भाषिकाला बहुमान मिळाला.

शोधनिबंधाचा उद्देश

1. शरणकुमार लिंबाळे यांच्या वाङ्मयीन व्यक्तिमत्त्वाचा वेध घेणे.
2. शरणकुमार लिंबाळे यांचे मराठी साहित्यातील योगदान अधोरेखित करणे.
3. 'सनातन' कादंबरीतील आशयसौंदर्य उलघडणे.

4. दलित साहित्याची क्षितीजे रुंदावण्यामध्ये शरण कुमार लिंबाळेच्या साहित्यकृतींचे योगदान अधोरेखित करणे.

5. शरण कुमार लिंबाळेच्या साहित्यातून आविष्कृत झालेल्या भारतीय जातवास्तवाचे प्रतिबिंब पडताळणे.

शरणकुमार लिंबाळे यांचे दलित साहित्यातील योगदान

स्वातंत्र्य लढ्याच्या इतिहासात दलित आणि आदिवासींचे असलेले योगदान या कादंबरीतून अधोरेखित केले आहे. सोलापूर जिल्ह्यातील अक्कलकोट तालुक्यातील हृष्टूर या गावी जन्मलेल्या डॉ. लिंबाळे यांनी दलित साहित्याला वेगळा आयाम मिळवून दिला. त्यांचे 'अक्करमाशी' हे आत्मचरित्र प्रसिद्ध आहे. 'अक्करमाशी'ची इंग्रजीसह विविध भाषांत भाषांतरे झाली आहेत. त्यांची आजवर 40 हून अधिक पुस्तके प्रकाशित झाली आहेत. भीमा-कोरेगाव लढ्याला दोनशे वर्ष पूर्ण झाली. त्या पार्श्वभूमीवर 'सनातन' कादंबरी लिहिली. देशाच्या स्वातंत्र्यासाठी दलित-आदिवासींनी खूप मोठ्या प्रमाणावर संघर्ष केला. मात्र इतिहासात त्यांच्या योगदानाचा कुठेही गौरव झालेला नाही. त्यामुळे मी 'सनातन'मधून डॉ. लिंबाळे यांनी नवा इतिहास उभा केला. दलित साहित्याने सामान्यातल्या सामान्य माणसाला नायकत्व दिले. त्याला स्वाभिमानाने उभे केले. कविता, कथा, कादंबरी, आत्मकथने आणि नाटकातून दलित जीवनाचे अनेक पदर आविष्कृत

IMPACT OF GLOBALIZATION ON LANGUAGE AND LITERATURE

© Reserved

Publisher | Printer:

Rangrao A Patil (Prashant Publications)
3, Pratap Nagar, Dynaneshwar Mandir Road,
Near Nutan Maratha College, Jalgaon 425 001.

Phone | Web | Email:

0257-2235520, 2232800
www.prashantpublication.com
prashantpublication.jal@gmail.com

Edition | ISBN | Price

13, April 2022
978-93-94403-00-0
₹ 595/-

Cover Design | Typesetting
Prashant Publications

 Prashant Publications app for e-Books
e-Books are available online at
www.prashantpublications.com / kopykitab.com

All rights reserved. No part of this publication shall be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying (zerox copy), recording or otherwise, without the prior permission of the Author and Publishers.

Disclaimer:- The publisher/editor of the book is not responsible for errors in the contents or any consequences arising from the use of information contained in it.

Contents

मराठी

1. जागतिकीकरणाचा मराठी भाषा व साहित्यावर प्रभाव 13
- डॉ. संदीप सांगळे
2. जागतिकीकरण आणि मराठी साहित्य 20
- डॉ. शांताराम बबनराव चौधरी
3. जागतिकीकरणाचा मराठी कादंबरी होणारा प्रभाव 29
- डॉ. सुवर्णा राजेश जाधव
4. जागतिकीकरण मराठी साहित्य आणि संस्कृती 36
- प्रा. डॉ. द. के. गंधारे
5. जागतिकीकरण आणि ग्रामीण कादंबऱ्या 42
- डॉ. भाऊसाहेब दादासाहेब गव्हाणे
6. आदिवासी मराठी साहित्य आणि जागतिकीकरण 47
- डॉ. कुंदा बाळासाहेब कवडे
7. मराठी भाषेचे यशस्वी जागतिकीकरण 52
- प्रा. डॉ. जगदीश शेवते
8. जागतिकीकरण आणि मराठी कादंबरी 58
- प्रा. मोहन बाबूराव चव्हाण
9. जागतिकीकरण आणि मराठी महानगरीय कथा 66
- प्रा. संदीप विलास लांडगे
10. जागतिकीकरण आणि संवादकौशल्य 73
- डॉ. अनुराधा वसंत गुजर
11. 1990 नंतरच्या स्त्री कवयित्रींच्या महानगरीय कवितेची भाषाशैली ... 77
- डॉ. संगीता माधवराव वाकोळे
12. जागतिकीकरण आणि लोकसाहित्य 83
- प्रा. सुनिल रामचंद्र जाधव
13. ग्रामीण कवितेत दिसणारे जागतिकीकरणाचे परिणाम 91
- प्रा. डॉ. मंगल नामदेव हांडे

जागतिकीकरण आणि मराठी कादंबरी

प्रा. मोहन बाबूराव चव्हाण

लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील महिला महाविद्यालय, सोलापूर

प्रास्ताविक :

जागतिकीकरण ही साऱ्या जगाला व्यापून टाकणारी मोठी सामाजिक, सांस्कृतिक आणि आर्थिक घटना १९९० च्या सुमारास घडली. जागतिकीकरणाने सर्वसामान्यांचे जगणेच बदलून टाकले. मानवी जीवनासह संपूर्ण जगाच्या राहणीमानाला, विचारविनिमयाच्या व्यवहाराला नवा आयामच दिला. प्रत्येक व्यक्ती ही केवळ व्यक्ती नाही, तर ती ग्राहक आहे, असा समज दृढ करण्यामध्ये जागतिकीकरणाचा मोठा वाटा राहिला. व्यक्तीला ग्राहकाचे भूमिका अपरिहार्यपणे प्राप्त झाली. जास्तीतजास्त पैसे असल्याशिवाय आपण सुखी होऊ शकत नाही, असा विचार प्रत्येक व्यक्ती करू लागला. त्यातून सुखाची साधने मिळवणे हे जणू जीवनध्येय बनले. ज्यामुळे पारंपारिक विचारांना, नितीकल्पनांना हादरे बसू लागले. जागतिकीकरण, खाजगीकरण आणि उदारीकरण यामुळे सर्वसामान्य माणसांच्या जगण्याचा कायापालट होईल, सगळ्यांचा विकास होईल असे वाटत होते. प्रत्यक्षात मात्र तसे काहीच झाले नाही. हजारो वर्षे मातीत राबणाऱ्या भूमीपुत्रांच्या शेतजमिनी बहुराष्ट्रीय कंपन्यांनी काबीज केल्या. पाण्याचे स्रोत, जमीनी, जंगल यांवर त्यांनी ताबा मिळवायला. आणि आजपर्यंत या सगळ्याची राखण करणारे, या स्रोतांशी नैसर्गिकपणे जोडलेले लोक यापासून बाजूला फेकले गेले. मुक्त बाजारपेठ, ग्लोबल व्हिलेज, स्मार्ट सिटी यासारख्या दिखारूपणा करणाऱ्या संकल्पनांनी सर्वसामान्यांना अचंबित केले. हे सर्व भौतिक बदल घडत असताना दुसऱ्या बाजूने मानवी जीवनात मूलभूत प्रश्न निर्माण होत होते.

उद्दिष्टे :

१. जागतिकीकरणाचे स्वरूप समजून घेणे.
२. मराठी कादंबरीचे १९९० नंतरचे आशयसूत्र तपासणे.
३. आधुनिकीकरणामुळे मराठी समूहाच्या बदलत्या जीवनाचे कादंबरीत कशा प्रकारे चित्रण झाले आहे, याबद्दल थोडक्यात विमर्श करणे.
४. १९९० नंतर 'खा.उ.जा.' अर्थात खाजकीकरण, उदारीकरण आणि जागतिकीकरण या संकल्पनांमुळे मराठी भाषिक समूहाच्या

सिम्बॉल ऑफ नॉलेज

: संपादक :

प्रा. डॉ. उत्तम तुकाराम गायकवाड

(एम. ए., पीएच. डी.)

सहयोगी प्राध्यापक, भूगोल विभाग प्रमुख,
श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख महिला महाविद्यालय, लातूर

प्रा. डॉ. पुरुषोत्तम रामभाऊ मोरे

(एस्सी., बी. एड., पीएच. डी., बी. एम. सी. जे.)

प्राणीशास्त्र विभाग प्रमुख
कै. रसिका महाविद्यालय देवणी, जि. लातूर

Rajarshi Publication

ISBN: 978-81-956658-1-5

Published in April, 2022

सिम्बॉल ऑफ नॉलेज

संपादक: प्रा. डॉ. उत्तम तुकाराम गायकवाड
प्रा. डॉ. पुरूषोत्तम रामभाऊ मोरे

Published by:

Rajarshi Publication

S.T. Colony, Nalegaon Road, Udgir-413517

Maharashtra, India.

E-mail: rajarshiprakashan@gmail.com

Mob: 9881334870 / 9890801475

ISBN: 978-81-956658-1-5

© Copyright Reserved by the Authors

Published in April, 2022

Front page Design : Babu Sandur Gurukrupa Printers, Latur

Price: 499/-

All rights reserved,

No material may otherwise be copied, modified, published or distributed without the prior written permission of copyright owner. Academic facts, views and opinions published by authors in the book express solely the opinions of the authors. Respective authors are responsible for their content, citation of sources and the accuracy of their references. The publisher / Editors cannot be held responsible for any lacks or possible violations of third parties' rights.

या संपादकीय ग्रंथात समाविष्ट सर्व संशोधनपर लेखांशी संपादक / राजर्षी प्रकाशन सहमत असेलच असे नाही. समाविष्ट सर्व लेखांची जबाबदारी ही सर्वस्वी लेखकांची असेल.

अनुक्रमणिका

अ. क्र.	शोधनिबंध / लेख	पृष्ठ क्रमांक
	संपादकीय	01
1.	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे क्रांतीकारी कार्य श्रीमती वंदना आबासाहेब सरवदे	36
2.	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे जात आणि अस्पृश्यता निवारण विषयक विचार प्रा. शैलेश कुशेंद्र भालेरव व प्रा.संतोष पंढरीनाथ कारभारी	51
3.	भारतीय राज्यघटनेतील बौध्द धर्माचा प्रभाव प्रा. डॉ. प्रकाश सं.वाघमारे व दुधडे कोमल गणपतराव	59
4.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आरक्षण विषयक विचार प्रा.डॉ.अंभोरे अशोक गंगाराम	65
5.	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे जल आणि विद्युत धोरण प्रा.डॉ.शिवाजी गाढे	69
6.	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शैक्षणिक विचार प्रा.डॉ.शंकरानंद येडले	78
7.	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांची ग्रंथसंपदा प्रा.डॉ.सिंधू खंदारे	84
8.	ज्ञानोपासक डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर प्रा.महेंद्र अच्युत आल्ते	99
9.	पत्रकार डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर मा. प्राचार्या डॉ.हरिचंद्र निर्मळे	106
10.	आधुनिक भारताचे निर्माते डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर पुष्कराज प्रल्हाद साबळे	133
11.	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे मराठवाड्याच्या शिक्षणातील योगदान प्रा.डॉ.यु.टी.गायकवाड	141

12. डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांची विकासाविषयीची धारणा 153
प्रा.डॉ.बी.ए.कांबळे
13. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे कृषी आणि उद्योगा विषयी 159
विचार
प्रा. डॉ.एम.डी.कच्छवे
14. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शिक्षण क्षेत्रातील योगदान 166
प्रा. मोहन बाबुराव चव्हाण
15. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर: एक अर्थतज्ञ 176
डॉ. सुनिता लिंबराज गुजर
16. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे विविध क्षेत्रातील विचार 181
प्रा. पराग मुरलीधर सपाटे
17. स्त्रियांचे उद्धारकर्ते डॉ. भीमराव रामजी आंबेडकर 194
प्रा. डॉ. पुरुषोत्तम रामभाऊ मोरे

१४. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शिक्षण क्षेत्रातील योगदान

प्रा. मोहन बाबुराव चव्हाण

लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील, महिला महाविद्यालय, सोलापूर

E-mail: chavanmohanb@gmail.com

सारांश:

शिक्षण हे वाघिणीचे दूध आहे. ते पिल्यावर कोणताही व्यक्ती गुरगुरल्याशिवाय राहणार नाही. शिका, संघटित व्हा आणि संघर्ष करा, वाचाल तर वाचाल, मी आजन्म विद्यार्थी आहे, अशी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची अनेक वाक्य आज सुविचाराप्रमाणे वापरली जात आहेत. यात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शिक्षण क्षेत्राविषयीचे विचार, त्याबाबतचा असलेला आग्रह दिसून येतो. केवळ बोलके सुधारक न होता त्यासाठी वस्तीगृह, शिष्यवृत्ती, शैक्षणिक संस्था, महाविद्यालये, परदेशी शिक्षणासाठी शिष्यवृत्ती, विविध संस्था या माध्यमातून शिक्षणाचे महत्त्व पटवून देत डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी एक सुशिक्षित पिढी घडवण्यासाठी आपला देह चंदनाप्रमाणे झिजवले. त्याचाच परिणाम होऊन दलित आदिवासी समाजातील शिक्षणाचे प्रमाण मोठ्या प्रमाणात वाढून प्रवाहाबाहेरील उपेक्षित वर्ग प्रवाहाचा अविभाज्य भाग बनला. याचे मोठे श्रेय डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी शिक्षण क्षेत्रात दिलेल्या योगदानाला आहे.

प्रस्तावना:

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या बालपणीचा कालखंड हा दलित आदिवासी समाजाच्या मोठ्या संघर्षाचा कालखंड होता. सामाजिक उपेक्षा सहन करत हा मोठा वर्ग शिक्षणापासून वंचित होता. शिक्षण शिकण्याचा अधिकार या वर्गाला नव्हता. अशा परिस्थितीत डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या वडिलांच्या हट्टापायी भीमराव शाळेत जाऊ लागले. पण त्याकाळच्या सामाजिक बहिष्कृतपणाचा त्यांना सामना

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांना भारतीय समाजातील कनिष्ठ जातीतील लोक शैक्षणिकदृष्ट्या मागासलेले आहेत याची जाणीव झाली होती. केवळ शिक्षणाच्या अभावानेच आपल्या या लोकांची ही परिस्थिती झाली होती याची जाणीव त्यांनी कनिष्ठ जातीतील लोकांना करून दिली. कनिष्ठ जातीतील लोकांनी आपल्या पाल्यांना शाळेत पाठविण्यासाठी प्रोत्साहन दिले. शाळेत जाणाऱ्या या मुलांना त्यांनी शिष्यवृत्ती, गणवेश, भोजन आणि निवारा अशा मूलभूत सुविधा देण्याचा प्रयत्न केला. बाबासाहेबांनी आपल्या अनुयायांना शिका, संघटित व्हा आणि संघर्ष करा असा उन्नतीचा मूलमंत्र दिला.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी इतरांना शिक्षण घेण्याचा आदर्श स्वताःच्या जीवनातून दिला. बाबासाहेबांनी अत्यंत कठीण परिस्थितीत आपले शिक्षण पूर्ण केले. ते स्वताः उच्चविद्याविभूषित होते. परदेशातील विद्यापीठातून अर्थशास्त्रात पदवी संपादन करणारे बाबासाहेब पहिले भारतीय होते.

संदर्भ:

- 1) भी. रा. आंबेडकर, बहिष्कृत भारतातील अग्रलेख (15-07-1927) संपादक रत्नाकर गणवीर, नागपूर, 1976. पृ.120
- 2) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, जनता, दिनांक 22/09/1951, औरंगाबाद येथील पिपल्स कॉलेजच्या शिलाण्यास प्रसंगी दिलेले भाषण.
- 3) डॉ. यशवंत मनोहर, निबंधकार डॉ. आंबेडकर, युगसाक्षी प्रकाशन, नागपूर, 2013, पृ. 67.
- 4) भी. रा. आंबेडकर, बहिष्कृत भारतातील अग्रलेख (31/05/1929) संपादक रत्नाकर गणवीर, नागपूर, 1976, पृ. 120.
- 5) डॉ. यशवंत मनोहर, निबंधकार डॉ. आंबेडकर, युगसाक्षी प्रकाशन, नागपूर, 2013, पृ. 34.
- 6) विभूते भालबा, तीन शिक्षण तज्ञ, प्रियदर्शनी प्रकाशन, कोल्हापूर 1994 पान-70.

5

नव्वदोत्तरी मराठी साहित्यातील विविध प्रवाह

• संपादक •

प्रो. डॉ. सविता अशोक व्हटकर

• संपादक मंडळ •

प्रा. नमिता अनिलकुमार पाटील । प्रा. रणजीत हसुरकर

प्रा. सविता टिपुगडे । प्रा. विश्वास पाटील

नव्वदोत्तरी मराठी साहित्यातील विविध प्रवाह

संपादक

प्रो. डॉ. सविता अशोक व्हटकर

संपादक मंडळ

प्रा. नमिता अनिलकुमार पाटील । प्रा. रणजीत हसुरकर

प्रा. सविता टिपुगडे । प्रा. विश्वास पाटील

© संपादकांकडे

प्रकाशक

दादासाहेब काका जगदाळे

तेजश्री प्रकाशन

महालिंग मळा, यशवंत कॉलनीजवळ,

मु.पो. कबनूर, ता. हातकणंगले,

जि. कोल्हापूर - ४१६ १३८

मो. ८२७५६३८३९६

प्रथम आवृत्ती : २६ जून २०२२

ISBN :

मुद्रक

भारती मुद्रणालय

८३२, ई वॉर्ड, शाहूपुरी ४थी गल्ली, कोल्हापूर.

फोन नं.: ०२३१-२६५४३२९

मूल्य : रू. २८०/-

'नव्वदोत्तरी मराठी साहित्यातील विविध प्रवाह' या विषयावरील शोधनिबंधाचे पुस्तक भारती मुद्रणालय, ८३२, ई वॉर्ड, शाहूपुरी ४थी गल्ली, कोल्हापूर येथे छापून तेजश्री प्रकाशन, इचलकरंजी यांनी प्रकाशित केलेले आहे. या पत्रिकेत प्रकट झालेल्या मतांशी संपादक, प्रकाशक व मुद्रक सहमत असतीलच असे नाही.

अनुक्रमणिका

१. नव्वदोत्तरी ग्रामीण कथा:स्वरूप आणि वाटचाल/डॉ. गवराम ना. पोटे/१५
२. नव्वदोत्तरी मराठी कथेतील शेतकरी चळवळीचे चित्रण/प्रा. विश्वास मा. पाटील/२४
३. नव्वदोत्तरी मराठी दलित कथा /डॉ.चंद्रकांत शं. कांबळे / ३३
४. भटक्या-विमुक्तांच्या जातपंचायतीच्या न्याय निवाड्यातील आधारभूत लोककथांचा वाङ्मयीन अभ्यास / डॉ. बाळासाहेब सं. चव्हाण / ४५
५. नव्वदोत्तरी मराठी कवितेतील शेतकरी स्त्रियांचे चित्रण / प्रा. नमिता अ. पाटील/५७
६. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि मराठी दलित कविता / डॉ. युवराज दे. भामरे / ६३
७. नव्वदोत्तरी ग्रामीण कवितेतील शेतकरीपण / प्रो. डॉ. सविता अ. व्हटकर / ७१
८. नव्वदोत्तरीय दलित साहित्यातील कविता / प्रा. श्रीरंग अ. तराळ / ७८
९. नव्वदोत्तर दलित कविता / डॉ. सारीपुत्र तुपरे / ८८
१०. जनकविता / डॉ. संगीता घुगे / ९४
११. अजीम नवाज राही : शोषितांच्या जीवनाचे बहुपदरी चित्रण करणारी कविता / डॉ. सागर अ. पाटील / १००
१२. 'बुढाई' कादंबरीतील प्रभावी स्त्री व्यक्तिरेखा : गोकर्णा/कु. प्रा. गीतल भा. बच्छाव/१०९
१३. नव्वदोत्तर कादंबरीचे स्वरूप व वाटचाल / हर्षाली बा. खंदारे / ११६
१४. नव्वदोत्तरी बाल कादंबरीचे स्वरूप आणि वाटचाल/प्रा. प्रकाश द. साबळे/१२४
१५. नव्वदोत्तर कालखंडातील ग्रामीण कादंबरीचे विषय वैचित्र्य/डॉ. मधुकर बैकरे/१२९
१६. नव्वदोत्तरी मराठी ग्रामीण कादंबरी / प्रा. सौ. उज्वला अ. देसाई/ १३७
१७. नव्वदोत्तरी दलित कादंबरीतील बदललेल्या स्त्रीजीवन जाणीवा / प्रा. सविता सं. टिपुगडे/१४२
१८. नव्वदोत्तरी मराठी ग्रामीण कादंबरी / श्री. विलास स. सुर्वे / १४७
१९. नव्वदोत्तरी स्त्रीवादी साहित्य नातिचरामि या कादंबरीच्या अनुषंगाने / डॉ. शर्मिला बा. घाटगे/१५८
२०. स्त्री जीवनाचे बदलते वास्तव चित्रण: भूमी / प्रा मच्छगंधाली नि. तारळेकर / १६२
२१. नवोदत्तर मराठी नाट्यवाङ्मय एक आकलन / डॉ. ज्ञानेश्वर को. गवते / १६७
२२. नवोदत्तरी मुस्लिम मराठी नाटके / डॉ. प्रा. मोहन बा. चव्हाण / १७२
२३. नव्वदोत्तरी मराठी सामाजिक नाटक / प्रा.डॉ. राजश्री बं. पोवार / १८२
२४. नव्वदोत्तरी मराठी नाटकातील आस्वादकता / प्रा. रणजीत ए. हसूरकर / १८७
२५. भटक्या-विमुक्तांच्या आत्मकथेतील वास्तव जीवन / प्रा. वैशाली श्री. गुंजेकर / १९३
२६. मराठी विज्ञान साहित्य / डॉ. मनीषा आ. नाथकवडी / २०१
२७. नव्वदोत्तर कालखंडातील वडार समाजाचे साहित्य/सौ. विजयालक्ष्मी देवगोजी/२०८

नवोदत्तरी मुस्लिम मराठी नाटके

डॉ. प्रा. मोहन बाबुराव चव्हाण

लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील, महिला महाविद्यालय, सोलापूर

chavanmohanb@gmail.com

सारांश :

स्वातंत्र्योत्तर काळामध्ये भारतीय समाजामध्ये प्रचंड प्रमाणात उलथा-पालथ सुरु झाली. समाजातील मुल्ये, हितसंबंध, मानवता, संवेदनशीलता इत्यादी गोष्टींमध्ये समाजात क्रांतीकारक बदल जाणवू लागले. याचबरोबर, शिक्षणाचा प्रसार, लोकशाही, मानवी मुल्ये, शासकीय धोरणे आणि फुले, आंबेडकरांच्या विचार कार्याने नवतरुणांत निर्माण झालेल्या नवजाणिवा यामुळे समाजामध्ये नवमंथन सुरु झाले. सर्वसामान्य, तळागाळातील नवतरुणांना वास्तवेचे भान येऊ लागले होते. स्वातंत्र्य, समता, न्याय आणि बंधुता या मुल्यांची नव्याने जाणीव झाल्यामुळे समाजमनात क्रांती घडून येत होती. नवजागृत झालेल्या समाजमनात नवनव्या आकांक्षा जागृत होऊ लागल्या होत्या. परंतु भारताला स्वातंत्र्य मिळूनही सर्वसामान्यांच्या परिस्थितीत काहीच बदल घडून येत नव्हता. तळागाळातील जनतेचे शोषण होतच होते. या समाजापुढे दारिद्र्य, बेकारी, भ्रष्टाचार, दुष्काळ आणि जातीय दंगली असे प्रश्न उभे होते. या अशा सर्व परिस्थितीबद्दलची संवेदनशील मनांची प्रतिक्रिया म्हणजेच स्वातंत्र्योत्तर काळात निर्माण झालेले विविध वाङ्मयीन प्रवाह होत. इ.स. १९६० नंतर दलित साहित्य, स्त्रीवादी साहित्य, आदिवासी साहित्य, मुस्लिम मराठी साहित्य असे अनेक वाङ्मयीन प्रवाह नव्याने आकार घेऊ लागले. नव्या जाणिवा घेऊन लिहू लागले. इ.स. १९९० नंतर या वाङ्मयीन प्रवाहांनी जोर धरला, या प्रवाहात विविध वाङ्मय प्रकारात विपुल साहित्य निर्मिती होऊ लागली.

प्रस्तावना:

मुस्लिम मराठी साहित्य प्रवाह हा नवोदत्तरी काळातील एक महत्त्वाचा साहित्य प्रवाह म्हणता येईल. स्वातंत्र्योत्तर काळामध्ये, भारत-पाकिस्तान फाळणीनंतरही भारतातच राहिलेल्या मुस्लिमांकडे वेगळ्या नजरेने बघण्यात येऊ लागले. इथल्या भूमीशी घट्ट नाते असूनही मुस्लिमांकडे परकेपणाने पाहिले जाऊ लागले. यामुळे मुस्लिम समाजात असुरक्षिततेची भावना निर्माण

